

Vergaderjaar 2009–2010

25 928

Navo helikopterproject NH-90

Nr. 38

BRIEF VAN DE STAATSSECRETARIS VAN DEFENSIE

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 5 januari 2010

Hierbij bied ik u de negende jaarrapportage van het helikopterproject NH-90 aan. Het helikopterproject NH-90 is een Europees samenwerkingsproject voor de ontwikkeling en productie van een middelzware helikopter in een variant voor maritieme operaties (de *NATO Frigate Helicopter*, NFH) en een variant voor transporttaken (de *Tactical Transport Helicopter*, TTH). Nederland neemt sinds 7 januari 1991 met België, Duitsland, Frankrijk, Italië en Portugal deel aan dit project. Deze landen vormen samen de *NATO Helicopter Management Organization* (NAHEMO). Er wordt samen- gewerkt met Australië, Finland, Noorwegen en Zweden die eveneens NH-90-helikopters hebben besteld. Deze landen behoren met de NAHEMO-landen tot de *NH-90Community*.

De huidige rapportage beslaat de periode van 1 juli 2008 tot 1 juli 2009. De indeling van deze rapportage komt overeen met die van de voorgaande. De rapportage gaat achtereenvolgens in op de omvang van het project, de voortgang van de ontwikkeling en productie, de exploitatievoorbereiding, de financiën en de risico's rondom de Nederlandse NH-90-helikopters. Evenals voorgaande jaren wordt de informatie over het projectbudget en over de projectrisico's in een afzonderlijke commercieel vertrouwelijke brief aangeboden.

OMVANG VAN HET PROJECT

Het contract dat Nederland in 2000 heeft gesloten gaat uit van de levering van twintig NFH's. Als gevolg van de studie *Integrale Helikoptercapaciteit van 2004* (Kamerstuk 29 800 X nr. 3) is de behoefte gewijzigd. De huidige behoefte bestaat uit twaalf NFH's en acht transportversies van de NFH. Deze TNFH's zijn geschikt voor transporttaken vanaf zee en op het land. Het contract moet nog worden aangepast aan deze gewijzigde behoefte.

Het proces van contractaanpassing voor de TNFH verloopt moeizaam. Eind mei 2009 zou een offerte worden overlegd, maar tot dusver is deze nog niet ontvangen van *NHIndustries*. Daar staat wel tegenover dat de

contractpartijen veel aandacht hebben besteed aan het voorstel van *NHIndustries* een NFH te leveren in een tijdelijke configuratie, de *Meaningful Operational Capable* (MOC-) configuratie. De levering van de eerste TNFH is voorzien voor begin 2013 en naar verwachting is nog voldoende tijd beschikbaar om overeenstemming over de contractaanpassing te bereiken. Hierover is de Kamer geïnformeerd met de brief van 10 juli 2009 (Kamerstuk 25 928 nr. 35). Tijdens mijn bezoek begin september 2009 aan de producent van de NFH, *AgustaWestland*, waarover de Kamer is geïnformeerd met de brief van 30 september 2009 (Kamerstuk 25 928 nr. 36), is de offerte voor het herziene contract voor het einde van 2009 toegezegd.

Met de brief van 10 juli jl. is de Kamer ook geïnformeerd over de gesprekken van *NATO Helicopter Management Agency* (NAHEMA) met de NAHEMO-landen en met *NHIndustries*. Deze gesprekken hebben geleid tot afspraken over de voorwaarden waarop NAHEMO wil ingaan op het MOC-voorstel van *NHIndustries*. Zoals gemeld in de brief van 30 september jl. zijn deze afspraken vastgelegd in de zogenaamde *Agreement Letter NFH* (ALN) die afgelopen zomer door beide partijen is ondertekend. De ALN bevat afspraken over de MOC-aspecten, zoals het leverings-schema, de configuratie van de helikopter en de hieraan verbonden operationele prestatie-eisen.

Daarnaast bevat de ALN afspraken over de radarverbetering en de herstelmaatregelen voor de operationele prestaties als gevolg van het verhoogde gewicht. De radar zal met de gemaakte afspraken voldoen aan de gestelde contracteisen. Al deze afspraken zullen worden verwerkt in het contract. De langetermijneffecten van de afspraken in de ALN voor het helikoptergebonden materieel en het onderhoud worden nader door *NHIndustries* geëvalueerd.

VOORTGANG ONTWIKKELING EN PRODUCTIE

De ontwikkelingsfase bevindt zich in een vergevorderd stadium, maar is nog niet voltooid. Dit komt onder meer omdat het kwalificatieprogramma en de integratie van enkele NFH-missiesystemen nog niet gereed zijn. In de rapportageperiode zijn daarover afspraken gemaakt en zijn softwareverbeteringen uitgevoerd voor onder meer het navigatiesysteem (TACNAV) en de integratie van de vliegfuncties via het *CORE system*. Dit systeem voorziet in alle basisvliegfuncties, zoals de cockpitbediening en presentaties, de interne en externe communicatie, de navigatie en de bewaking van de avionica. Tevens is in de ALN MOC de radarverbetering met *NHIndustries* overeengekomen.

In deze rapportageperiode heeft het management van *NHIndustries* extra aandacht besteed aan het kwalificatieproces. De voortgang in de kwalificatie van de NH-90 helikopter is verbeterd en vooral de tweede helft van deze rapportageperiode gaf een versnelling te zien bij de levering en de kwaliteit van de noodzakelijke kwalificatiedocumenten. Het betreft in het bijzonder de duidelijkheid en de volledigheid van de documenten.

De voortgang van de productie verloopt goed. *NHIndustries* heeft het tempo van de productie aangepast aan de voortgang in de ontwikkeling en de kwalificatie zodat dubbel werk wordt voorkomen. De assemblage van de achtste helikopter voor Nederland is begonnen. Sinds augustus 2007 worden met de eerste voor Nederland gebouwde NH-90 kwalificatievluchten gemaakt en worden beproevingen gedaan onder meer in samenwerking met het Luchtverdedigings- en Commandofregat (LCF).

Op 9 juli jl. is de tweede voor Nederland gebouwde NH-90 voor trainingsdoeleinden gearriveerd op Maritiem Vliegkamp de Kooy in Den Helder.

Deze fabriekshelikopter, die in bruikleen was gegeven, is in het bijzonder ingezet voor de praktijkopleiding van vliegtuigbemanningen en technici.

PLANNING NFH

De planning die NAHEMA en *NHIndustries* zijn overeengekomen behelst de levering van zeven NFH's in een tijdelijke configuratie (NFH MOC) aan Nederland en ook zeven van dergelijke helikopters aan Frankrijk. De eerste NFH MOC voor Nederland is eind 2009 voor acceptatie aangeboden en zal vervolgens in het eerste kwartaal van 2010 arriveren. De overige NFH MOC-helikopters zullen – ongeveer één per kwartaal – tot midden 2011 voor acceptatie worden aangeboden. *NHIndustries* verwacht in het derde kwartaal van 2011 de achtste helikopter in de *Full Operational Capable* (FOC-) configuratie aan Nederland te kunnen aanbieden. Vanaf dat moment is het mogelijk de reeds geleverde NFH MOC-helikopters om te bouwen tot NFH FOC-helikopters. De planning van de levering van de NFH FOC wordt in de komende maanden uitgewerkt. *NHIndustries* verwacht per jaar ongeveer vier NFH's aan Nederland voor acceptatie te kunnen aanbieden.

Zoals onder meer in de zevende en achtste jaarrapportage (respectievelijk van 3 december 2007, Kamerstuk 25 928 nr. 26 en van 26 november 2008, Kamerstuk 25 928 nr. 34) aan de Kamer is gemeld, is voorzien in de technische levensduurverlenging van tien Lynx-helikopters. Indien nodig kunnen zeven extra Lynx-helikopters een levensduurverlengend onderhoud (LVO) ondergaan, maar door het gebruik van de MOC-aanpak kan dit aantal extra helikopters worden beperkt tot drie. Daarmee komt het totale aantal Lynx-helikopters met LVO op dertien. De extra kosten die hiermee zijn gemoeid zullen in beginsel via het boetebeding op *NHIndustries* worden verhaald.

EXPLOITATIEVOORBEREIDING

Met het oog op de levering van de NFH MOC-helikopters zijn als onderdeel van de MOC-aanpak met *NHIndustries* tijdelijke procedures overeengekomen voor de bestelling van reservedelen en gronduitrusting en bredere ondersteuning bij bijvoorbeeld de uitvoering van onderhoud. Hiermee zijn geen extra kosten voor Defensie gemoeid.

Over het gerelateerde project «Verwerving tweede tranche *Initial In Service Support* NH-90» is de Kamer op 6 oktober 2009 geïnformeerd (Kamerstuk 25 928 nr. 37). Dit project zal worden toegevoegd aan het helikopterproject NH-90.

De *Joint In Service Support Task Force* heeft haar taken voltooid. Het doel is behaald om de onderlinge samenwerking te verstevigen tussen de NAHEMO-landen en tevens Australië, Finland, Noorwegen en Zweden bijvoorbeeld op het gebied van de gezamenlijke instandhoudingsaspecten. Daarnaast konden de landen door de *Task Force* de nationale bedrijfsvoeringen op elkaar afstemmen. De *In Service Support* wordt verder voorbereid in overlegorganen en in de gebruikersgroep waarin alle NH-90 gebruikers zitting hebben. Het doel hierbij zal zijn een kostenverlaging met dezelfde beschikbaarheid, het delen van risico's en de uitwisseling van ervaringsgegevens. Hierdoor kunnen de deelnemende landen problemen bij gebruik van de helikopter snel en doelmatig oplossen.

De nationale exploitatievoorbereiding, waaronder de voorbereiding op de introductie van de NH-90, is in volle gang. Op de vliegbasis Gilze-Rijen, het Maritiem Vliegkamp De Kooy en de onderhoudslocatie te Woensdrecht worden de voorbereidingen getroffen voor de komst van de

nieuwe helikopter. Zowel op De Kooy als op Gilze-Rijen is een voorziening nodig voor het eerstelijns onderhoud dat rechtstreeks verband houdt met helikopteroperaties. Ingrijpende modificaties en grote reparaties (het zogenaamde hoger onderhoud) aan alle toestellen zullen bij het Logistiek Centrum Woensdrecht worden uitgevoerd.

Het onderzoek van de projectgroep Defensie Helikopter Commando (DHC) naar de optimale belegging van het faseonderhoud is voltooid. Het faseonderhoud is het niveau tussen het eerstelijns onderhoud en het hoger onderhoud. Na een zorgvuldige afweging is besloten het faseonderhoud te beleggen op vliegbasis Gilze-Rijen. Drie jaar na de introductie van de eerste NH-90 zal het instandhoudingsconcept, inclusief de belegging van het faseonderhoud en de capaciteitsverdeling van onderhoudspersoneel, worden geëvalueerd. In het besluitvormingstraject zijn de voor- en nadelen van de mogelijke locaties voor het faseonderhoud uitgebreid besproken. Uiteindelijk gaf de flexibiliteit die op Gilze-Rijen haalbaar is in combinatie met de vraag naar grondgebonden helikopter capaciteit de doorslag. Deze belegging levert de hoogste technische inzetbaarheid van de NH-90 op alsmede synergievoordelen omdat onderhoudspersoneel voor uiteenlopende taken kan worden ingezet.

De Defensie Materieel Organisatie (DMO), het DHC en de operationele commando's werken gezamenlijk het transitieplan NH-90 uit. De plannen voor de introductie van de NH-90 worden afgestemd op de voorziene planning van de MOC-aanpak.

Met de komst van de NH-90 helikopter bij het DHC zullen er naast infrastructuurle en personele veranderingen ook bedrijfsmatige veranderingen aan de orde zijn. Er wordt gewerkt aan uniforme, defensiebrede («parse») processen die ondersteund zullen gaan worden met het nieuwe bedrijfsbesturingssysteem SAP. Het Project SAP Migratie Luchtketen Eerste Fase (SMILE) behelst de invoering van SAP ten behoeve van de diverse luchtwapensystemen. De NH-90 wordt het eerste luchtwapensysteem met volledig uniforme «parse» processen en gegevens die door SAP worden ondersteund. De invoering van SAP in de bedrijfsvoering van de NH-90 moet in het eerste kwartaal van 2010 gereed zijn.

Met de brief van 24 juni 2008 (Kamerstuk 25 928 nr. 29) is de Kamer geïnformeerd over het contract van de *Full Mission Flight Trainer* (FMFT). De ontwikkeling van de software en de bouw van de FMFT is in volle gang. De ontwikkeling van de software loopt echter achter op schema. De gevolgen hiervan worden door de leverancier onderzocht. Naar verwachting zal zoals overeengekomen de FMFT midden 2011 worden geleverd.

De theorieopleidingen voor het technische en het vliegende personeel zijn in maart 2009 begonnen bij *AgustaWestland* in Italië. De belangrijkste theoretische modules voor het technische personeel zijn voltooid en intussen is men begonnen met de praktijkmodules die tot het einde van dit jaar zullen duren. Het vliegende personeel heeft de theorie voor de «typeconversie» voltooid. De eerste oefenvluchten vanaf het Maritiem Vliegkamp De Kooy zijn begin juli 2009 uitgevoerd, met een door *NHIndustries* beschikbaar gestelde NH-90. Na deze voorbereidingen zal het personeel gereed zijn wanneer de eerste NFH eind 2009 door *NHIndustries* voor acceptatie wordt aangeboden. De verwachting is dat aan het einde van het eerste kwartaal van 2010 kan worden begonnen met opleiding en training in eigen beheer.

FINANCIEEL

Ten opzichte van de achtste Jaarrapportage is het projectbudget met € 4,6 miljoen verhoogd, als gevolg van de invoering van een gedigitaliseerd kaartsysteem, de *Digital Map Generator* (DMG). Daarnaast is het projectbudget verhoogd als gevolg van een prijspeilaanpassing van € 14,0 miljoen. Het projectbudget bedraagt momenteel € 1 117,2 miljoen (prijspeil 2009). De betalingen aan *NHIndustries* zijn verricht in overeenstemming met de contracten voor *Design and Development* en *Production Investment/Production*, rekening houdend met de nog niet behaalde mijlpalen. In de rapportageperiode is geen beroep gedaan op de risicoreservering voor het projectbudget van de NH-90.

Werkaandeel

Het werkaandeel voor Nederlandse bedrijven is nog niet voldoende en ten opzichte van de achtste jaarrapportage hebben zich nog geen verbeteringen voorgedaan. De grote bedrijven zoals *Eurocopter* en *AgustaWestland* hebben reeds in een vroeg stadium een werkverdeling gemaakt. Door hun relatief dominante positie zijn de bedrijven in staat geweest de werklast in eigen land te houden, waarbij zij te kennen hebben gegeven dat een herverdeling van het werk naar andere industrieën tijdens de productiefase moeilijk is.

De ministeries van Defensie en Economische Zaken vragen voortdurend aandacht voor de Nederlandse positie. Hierdoor is in de afgelopen rapportageperiode bij *NHIndustries* een proces voorbereid dat herstel van het evenwicht van het Nederlandse werkaandeel beoogt. De stichting Nederlandse Industrie voor Defensie en Veiligheid (NIDV) is hier rechtstreeks bij betrokken. Op 31 maart 2009 heeft *NHIndustries* een plan gepresenteerd. Tijdens deze presentatie zijn afspraken gemaakt tussen NIDV en *NHIndustries* over de inventarisatie van de mogelijkheden van het Nederlandse bedrijfsleven in de productiefase van het project. Begin 2010 zullen in samenwerking met *NHIndustries* de resultaten worden geëvalueerd.

GERELATEERDE PROJECTEN

Aan het helikopterproject NH-90 zijn onder meer gerelateerd de projecten Verwerving tweede tranche *Initial In Service Support* (IISS) reservedelen NH-90, Patrouilleschepen, Instandhoudingsprogramma M-fregatten, Verwerving *joint* logistiek ondersteuningsschip (JSS), LPD-2 en Luchtverdedigings- en commandofregatten (LCF).

RISICO'S

In de rapportageperiode stond de beheersing van de risico's zoals verwoord in brief van 10 juni 2008 (Kamerstuk 25 928, nr. 28) en de achtste jaarrapportage centraal. Deze zijn vooral ontstaan als gevolg van de vertraging van het kwalificatieprogramma voor de NFH en het krappe tijdschema bij de exploitatievoorbereiding, in het bijzonder ten aanzien van de bedrijfsvoering, reservedelen, gronduitrusting en opleidingen.

De programmabeheersing door de industrie lijkt te zijn verbeterd. De aanstelling van *Lead Industries* die de ontwikkelingen en de oplossing van problemen bij de TTH-varianten (*Eurocopter*) en de NFH-varianten (*AgustaWestland*) zullen moeten versnellen, heeft bijgedragen tot de stabiliteit van de planning van de levering van de NH-90, aan de toename van de kwalificatiesnelheid en aan de oplossing van een aantal technische complicaties. De overeenstemming met *NHIndustries* over de MOC-aanpak kan hier ook voor een deel toe worden gerekend.

De bijgaande commercieel vertrouwelijke brief bevat een overzicht van de risico's, de beheersmaatregelen en de voorziene gevolgen van de risico's voor het budget.

TEN SLOTTE

Afgezien van de uitvoering van de voorziene activiteiten heeft de rapportageperiode vooral in het teken gestaan van het voorstel van *NHIndustries* een NFH te leveren in een tijdelijke configuratie, de MOC. De overeenstemming met *NHIndustries* over de voorwaarden waarop de landen willen ingaan op het MOC-voorstel is een belangrijke stap voorwaarts in het project. Door het gebruik van een NFH MOC voor initiële opleidingen en training worden de gevolgen van de eerder opgelopen vertragingen beperkt. In afwachting van de levering van de eerste NH-90's worden sinds begin juli in Den Helder oefenvluchten uitgevoerd met een NH-90 die door de industrie beschikbaar is gesteld. Hoewel nog veel ervaring moet worden opgedaan met deze helikopter zijn de eerste ervaringen van het personeel positief en verlopen ook de verdere voorbereidingen voor de ingebruikneming van de NH-90 voorspoedig.

De staatssecretaris van Defensie,
J. G. de Vries